

KADIN YOK SAVAŞIN YÜZÜNDE

Svetlana Aleksiyeviç

**Rusçadan çeviren:
Günay Çetao Kızılırmak**

KAFKA®

İÇİNDEKİLER

“İnsan Savaştan Büyük” (Kitabın Günlüğünden)	9
“Hatırlamak İstemem”	45
“Büyüyün de Gelin, Kızlar Daha Toysunuz”	63
“Annemin Yanına Bir Tek Ben Dönebildim”	119
“Bizim Evde İki Savaş Var”	141
“Telefon Ahizesi Ateş Etmez”	150
“Bize Küçük Madalya Veriyorlardı”	168
“O Ben Değildim”	187
“O Gözleri Şimdi de Anımsarım”	198
“Biz Ateş Etmedik”	218
“Askere İhtiyaç Vardı... Bizlerse Güzel Olmak İstiyorduk Hâlâ”	246
“Küçükhanımlar! İstihkâm Takımı Komutanları Sadece İki Ay Yaşar”	273
“Bir Kerecik Göreyim Yeter”	289
“Minnacık Patates Üzerine”	317
“Anne ‘Baba’ Ne Demek?”	349
“Elini Kalbinin Olduğu Yere Bastırdı”	372
“Birdenbire Fena Halde Yaşamak İstemiştik”	394

“Kadınlar tarihte ilk ne zaman orduya katıldı?”

“Milattan önce IV. yüzyılda Atina ve Sparta’da Yunan ordularında kadınlar savaşıyordu. Daha sonra Makedonyalı İskender’in seferlerine katıldılar.”

Rus tarihçi Nikolay Karamzin atalarımızı şöyle anlatıyordu: “Slav kadınları, bazen babaları ve eşleriyle savaş gider, ölüm korkusu nedir bilmezlerdi. Sözcüleri, 626 yılı Konstantinopolis işgali sırasında Yunanlar, öldürülen Slavların arasında birçok kadın cesedine rastlamıştı. Analar çocuklarını savaşçı olmaya hazırlardı.”

“Ya yeniçağda?”

“İlk olarak İngiltere’de 1560-1650 yıllarında kadın askerlerin görev yaptığı hastaneler kurulmaya başlandı.”

“XX. yüzyılda ne gibi gelişmeler oldu?”

“Yüzyıl başı... Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere’de kadınları Kraliyet Hava Kuvvetleri’ne kabul etmeye başladılar; 100 bin kişiden oluşan Yardımcı Kraliyet Kolorusu ve Motorlu Taşıtlar Kadın Lejyonu kuruldu.

“Rusya, Almanya ve Fransa’da da askeri hastane ve sıhiye trenlerinde birçok kadın görev almaya başlamıştı.

“İkinci Dünya Savaşı’na gelindiğinde dünya tam bir kadın fenomeniyle karşı karşıyaydı. Kadınlar artık dün-

yanın birçok ülkesinde çeşitli askeri birliklerde hizmet veriyordu: İngiliz ordusunda 225 bin, Amerikan ordusunda 450-500 bin, Alman ordusunda 500 bin kadın vardı...

“Sovyet Ordusu’nda bir milyon kadar kadın savaşmaktaydı. En erkeklere has sayılanlar dahil tüm askeri branşlara hâkimlerdi. Hatta bir dil sorunu bile baş göstermişti: ‘Tankçı’, ‘piyade’, ‘nişancı’ gibi kelimelerin dişi cinsleri* mevcut değildi, zira kadınlar daha önce bu işleri hiç yapmamıştı. Bu sözcüklerin dişi cinsleri o zaman, savaş sırasında türetildi...”

Bir tarihçiyle yapılan sohbetten

---

*Rusçada isimler; eril, dişi ve nötr olmak üzere üç cins ayrılır. Meslek adları çoğunlukla eril/dişi çiftler oluşturur (Türkçedeki aktör-aktris gibi).

İNSAN SAVAŞTAN BÜYÜK (KİTABIN GÜNLÜĞÜNDEN)

Milyonlar ucuza can vererek
Açtılar karanlıkta bu patikayı...
Osip Mandelştam

1978-1985 yılları

Savaş üzerine bir kitap yazıyorum...

Ben ki çocukluğumda ve gençliğimde, o herkesin, tüm akranlarımla bayıldığı savaş kitaplarını okumayı sevmezdim. Doğaldı da bu, ne de olsa biz Zafer çocuklarıydık. Kazananların çocukları. Savaşa ilişkin anımsadığım ilk şey nedir? Anlaşılmaz ve ürkütücü sözcükler karşısında duyduğum çocuksu hüznün. Savaş hiç akıllardan çıkmazdı: Okulda ve evde, düğün ve vaftiz törenlerinde, bayramlar ve anmalarda. Çocuklar arasındaki konuşmalarda bile lafı geçerdi. Bir defasında komşunun oğlu bana, “İnsanlar toprağın altında ne yapıyordur? Nasıl yaşıyorlardır orada?” diye sormuştu. Bizler de savaşın sırrını çözmek istiyorduk.

İşte ölüm üzerine düşünmeye ilk o zaman başladım... Bir daha da hiç bırakmadım, benim için ölüm yaşamın başlıca sırrı oldu.

Bizler için her şey o korkunç ve gizemli dünyada başlamıştı. Ukraynalı dedemiz –annemin babası– cephede ölmüş, Macaristan topraklarında bir yere gömülmüş; Beyaz Rusyalı ninemiz –babamın partizanlara karışan annesi– tifodan can vermiş; ordudaki oğullarından ikisi savaşın ilk aylarında kayıplara karışmış, üç oğuldan yalnızca biri geri dönmüştü – babam. Almanlar on bir uzak akrabamızı çocuklarıyla birlikte diri diri yakmıştı – kimini *hatasında*,* kimini köy kilisesinde. Her aile benzer şeyler yaşamıştı. Herkes.

Köylerde çocuklar daha uzun zaman “Almancılık” ve “Ruşçuluk” oynayacaktı. Almanca sözler söyleyerek bağırırlardı: *Hände hoch!*,** *Zurück*,*** *Hitler kaputt!*****

Dünyayı savaşız düşünemezdik, savaşın dünyası tanıdığımız tek dünya, savaş insanları tanıdığımız yegâne insanlardı. Bugün de başka bir dünya ve başka insanlar tanımıyorum. Herhangi bir zamanda başka birileri var oldu mu ki?

Çocukluğumdaki köy savaştan sonra kadınlara kalmıştı. Hatunlara... Erkek sesleri anımsamıyorum. Bende böyle yer etti bu: Savaşı hatunlar anlatır. Ağlarlar. Ağlar gibi şarkı söylerler.

Okul kütüphanesindeki kitapların yarısı savaş üzerinedi. Hem köydekinde, hem de babamın sık sık kitap almaya gittiği bölge merkezindeki kütüphanede. “Ne-

---

*Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya’da köy evi.

** (Alm.) Eller yukarı!

*** (Alm.) Geriye, geriye dön.

**** (Alm.) “Hitler yenildi!” “Hitler’in sonu geldi!” anlamına gelen, Büyük Anayurt Savaşı’nda yaygın olarak kullanılan ifade.

den?” sorusuna artık bir cevabım var. Tesadüf müydü? Daima savaşıyor veya savaşa hazırlanıyorduk. Nasıl savaşmış olduğumuzdan söz ediyorduk. Herhalde başka türlü yaşamamıştık hiç, bilmeyiz de başka türlüünü. Farklı bir hayatı tasavvur bile edemeyiz, ama bir gün uzun uzun öğrenmemiz gerekecek.

Okulda bize ölümü sevmeyi öğrettiler. Falan şey uğrunda ölmeyi nasıl da istediğimize, hayal ettiğimize dair kompozisyonlar yazardık.

Oysa sokaktaki sesler başka bir şeyi anlatıyor ve daha ilginç geliyordu.

Ben uzun zaman, gerçekliğin korkuttuğu ama aynı zamanda da cezbediği bir kitap insanı olarak kaldım. Hayatı tanımamaktan kaynaklı bir korkusuzluk vardı içimde. Şimdi düşünüyorum da, daha gerçekçi bir insan olsaydım böyle bir uçuruma atabilir miydim kendimi? Nasıl başladım sahi – cehaletten mi? Yoksa yol duygusundan mı? Öyle bir şey gerçekten var çünkü...

Uzun süre aradım... Dinlediklerimi hangi sözlerle aktaracaktım? Dünya görüşüme, gözüme kulağıma uygun bir tür arıyordum.

Günün birinde elime A. Adamoviç, Y. Bril ve V. Kolesnik'in *Ben O Yanan Köydenim** adlı kitabı geçti. Böylesi bir sarsıntıyı evvelce yalnız bir kez, Dostoyevski okurken deneyimlemiştim. Sıradışı bir tarzla karşı karşıyaydım: Roman, hayatın seslerinden, çocukken kulağıma çalınanlardan, şimdilerde sokakta, evde, kafede, trolleybüste işitilenlerden derlenmişti. İşte bu! Döngü tamamlanmıştı. Aradığımı bulmuştum. Bir önseziyle.

---

*Orijinal adı: *Ya – iz ognennoy derevni.*

Ales Adamoviç öğretmenim olacaktı...

İki yıl, buluşma ve kayıtlardan ziyade düşünmelerle geçti. Okuyordum. Bu kitapta neyi anlatacaktım? Savaşa ilişkin bir kitap daha... Ne için? Binlerce küçüklü büyüklü, bilinen ve bilinmeyen savaş gelip geçmişti. Haklarında yazılanlar sayılarından da fazlaydı. Bununla birlikte... Yazanlar ve hikâyelere konu olanlar hep erkeklerdi – bunu görmek zaman almadı. Savaş hakkında bildiğimiz her şeyi “erkek sesinden” dinlemişiz. Hepimiz, savaşa ilişkin “erkek” tasavvurlarının ve “erkek” duyularının mahkûmuyuz. “Erkek” sözlerinin. Kadınlar susuyor. Mesela benim dışımda kimseler ninemi konuşurmamış. Annemi... Cepheyi görenler bile susuyor. Ezkaza hatıralarından söz açtılar diyelim, “kadınların” değil “erkeklerin” savaşını anlatıyorlar. Kanona uyuyorlar. Yabancıyı olduğum kendi savaşlarından bahsettiklerini ancak evde ya da cepheli kız arkadaşlarıyla bir araya gelip birkaç damla gözyaşı akırtırlarken duyuyorum. Yalnızca benim de değil, hepimizin meçhulü. Gazetecilik gezilerimde defalarca yepyeni metinlerin tanığı, yegâne dinleyicisi olmuşumdur. Beni çocukluğumdaki gibi sarsan... Bu anlatılarda esrarengiz bir şeyin canavarca dış gösterdiği olur... Kadın anlatılarında, okumaya ve duymaya alışageldiğimiz bir şey ya hiç yoktur ya yok denecek kadar azdır: birtakım insanların diğerlerini kahramanca öldürüp zafer kazanmışlığı yahut mağlup olmuşluğu. Ya da silahlar ve generaller. Kadınların hikâyeleri başka türdür, başka bir şeyi anlatır. “Kadın” savaşının kendi renkleri, kokuları, ışıkları ve duygu evreni vardır. Kendi sözcükleri. Kahramanlara ve akla ha-

yale gelmez yiğitliklere yer yoktur bu anlatılarda; insanlık dışı insan işleriyle meşgul insanlardan söz edilir sadece. Üstelik bu hikâyelerde yalnızca onlar (insanlar!) değil, toprak, kuşlar, ağaçlar da acı çeker. Bizimle birlikte yüzünde yaşayan kim varsa. Acıları kelimesizdir ki daha da ürperticidir bu.

“Neden acaba?” diye sormuşumdur kendime hep, “Bir zamanlar bütünüyle erkeklere ait olan dünyada kendilerine yer edinip bu yeri sahiplenmesini bilen kadınlar tarihlerine neden sahip çıkamamışlar? Kendi sözcüklerine, kendi duygularına? Neden inanmamışlar kendilerine? Koca bir dünyanın bilgisinden mahrum kalmışız. Onların savaşı meçhul kalmış.”

İşte ben o savaşın tarihini yazmak istiyorum. Kadınların hikâyesini.

İlk buluşmaların ardından...

Tanıştığım kadınların hayrete şayan meslekleri var – sıhhiyeci,* keskin nişancı, uçaksavar komutanı, istihkâmcı; oysa şimdi muhasebeci, laborant, rehber veya öğretmenler... Oradaki rollerle buradakilerin uyumsuzluğu. Bahsettikleri sanki kendileri değil de başka birtakım kızlar. Bugün onlar da şaşıyorlar kendilerine. Tarih gözlerimin önünde “insanlaşıyor”, sıradan yaşama benziyor. Her şeyin üzerine başka bir ışık düşüyor.

Harikulade kadın anlatıcılara rastlıyorum; yaşamlarının kimi sahneleri klasiklerin en iyi sayfalarıyla yarışabilir. Göğün tepesinden yahut yerin dibinden – nereden

---

* (Rus.) *Saninstructor*. Çatışmalarda yaralananları savaş meydanından çıkarıp tahliye eden tıbbi personel.

bakarlarsa baksınlar ayan beyan görüyorlar kendilerini. Yol, önlerinde boylu boyunca uzanıyor: yukarı ve aşağı – meleklerden hayvanlara doğru. Anılar, yitip giden gerçekliğin tutkulu ya da tutkusuz bir aktarımından ibaret değil, zamanın geriye sarılmasıyla geçmişin yeniden doğuşunun ürünü. Hatırlamak her şeyden önce yaratıcılık ister. İnsanlar anlatırken yaratır, yaşamlarını “yazarlar”. Bir şeyler ekleyip, bir şeyleri temize çektikleri olur elbet. Öyle hallerde uyanık, tetikte olmak gerekir. Öte yandan acı her tür sahteliği eritir, yok eder. Isısı fazla yüksektir! Şuna kani oldum ki sıradan insanlar –hemşireler, aşçı- lar, çamaşırcılar– anlatımlarında daha samimi... Onlar, nasıl söylemeli, kelimeleri gazetelerden ve okudukları kitaplardan, şunun bunun sözlerinden değil, içlerinden çıkarıyorlar. Salt kendi ıstırap ve kaygılarından. Eğitilmiş insanların duyguları ve dili, ne denli tuhaf gelse de, zamanın işçiliğine daha çok maruz kalıyor. Onun toplu kodlamalarına. İkincil bilgi bulaşıyor üzerlerine. Mitler. “Erkek” değil “kadın” savaşına ilişkin anlatıyı yakalamak için uzun, dolambaçlı yollardan gitmek gerekiyor: Nasıl çekilmişler, nasıl taarruza geçmişler, cephenin hangi muntıkasında... Tek bir görüşme yetmiyor, birçok seans gerekiyor. Israrcı bir portreciye ne kadar zaman gerekirse...

Yabancı bir evde yahut apartman dairesinde uzun uzun, bazen bütün gün oturuyorum. Çay içiyor, yakınlarda alınmış giysileri deniyor, saç modellerinden, yemek tariflerinden söz ediyoruz. Birlikte torunların resimlerine bakıyoruz. İşte o zaman... Uzunluğu önceden kestirilemez bir süre sonra ve apansızın, insanın kanondan – bizdeki heykeller gibi alçı ya da betonarme kanondan–

uzaklaşp kendine, içine çekildiği büyük an gelip çatıyor. Savaşı değil, gençliğini anımsamaya başlıyor anlatıcı. Yaşamından bir parçayı... İşte o anı yakalamalı. Sakın ha kaçırmamalı! Sıkça sözcükler, olaylar ve gözyaşlarıyla dolu uzun bir günün ardından hafızada tek bir cümle kalıyor (ama ne cümle!): “Cepheye gittiğimde öyle ufaktım ki savaş sırasında boyum uzamış.” Varsın kayıt cihazı onlarca metre bant sarsın, ben bunu kaydediyorum not defterime. Dört-beş kasetin içinden seçerek...

En çok neyin yardımını görüyorum? Birlikte yaşamaya alışkın oluşumuzun. Müştereken. İştirak insanlarıyız biz. Her şeyimiz uluorta – mutluluk da gözyaşı da. İstirap çekmeyi ve ıstırabı anlatmayı biliriz. İstirap; hantal, biçimsiz yaşamımızı mazur gösterir. Acı bizim için sanattır. Şunu itiraf etmeliyim ki kadınlar bu yola cesaretle çıkıyorlar...

Nasıl mı karşılıyorlar beni?

“Kızım”, “evladım”, “yavrum” diye sesleniyorlar; onların neslinden olsaydım, ihtimal, bana çok daha farklı davranırlardı. Rahat ve eşit. Gençlikle ihtiyarlığın buluşmasının verdiği sevinç ve hayret olmazdı. O zaman gençtiler, şimdi hatırlayanlarsa yaşlı – bu çok önemli bir husus. Bir ömrün, kırk yılın ardından hatırlıyorlar. Dikkatlice alıyorlar dünyalarına beni, kıyamıyorlar: “Savaştan hemen sonra evlendim. Kocamın arkasına saklandım. Günlük hayatın, kundakların... Seve seve saklandım. Annem ‘Sus! Sus!! Bahsetme,’ derdi. Neticede vatani görevimi yerine getirdim ama yine de orada bulunmuş olmak beni üzüyor. Biliyor olmak... Sen daha küçücük kızsın. Sana kıyamıyorum...” Sıkça, kendilerine kulak verdik-

lerini görüyorum. Ruhlarının sesine. Sözcüklerle mukayese ediyorlar o sesi. Uzun senelerin neticesinde insan, yaşamın geçip gittiğini, boyun eğip ayrılığa hazırlanmak gerektiğini anlar. Gönül istemez, razı olmaz durup dururken yok olmaya. Öyle özensizce. Ayaküzeri. Geriye dönüp baktığında, sadece anlatmak değil, hayatın sırrına ermek isteği de duyar. Kendi kendisinin sorusunu yanıtlamak: Tüm bunlar başıma neden geldi? Her şeye biraz vedalaşır gibi, kederli bakar kişiöğlü... Öte taraftan bakar gibi... Artık başkalarını, kendini ne diye kandırsın? Anlamıştır ki ölüm üzerine düşünmeden insanla ilgili herhangi bir şeyi aydınlatmak imkânsız. Ölümün esrarı her şeyin üzerinde...

Savaş fazla mahrem bir deneyim. Üstelik insan hayatı gibi de sonsuz...

Bir keresinde bir kadın (pilot) benimle buluşmayı reddetmişti. Şöyle açıklamıştı telefonda itirazını: “Yapamam... Hatırlamak istemiyorum. Savaşta üç yılım geçti... O üç yıl boyunca kendimi kadın gibi hissetmedim. Bünyem donup kaldı. Âdetten kesildim, kadını arzularımı neredeyse tümünden yitirdim. Güzeldim oysa... Müstakbel eşim bana evlenme teklif ettiğinde... Sonradan yani, Berlin’de, Reichstag’ın* önünde... Şey demişti: ‘Savaş bitti. Şanslıymışız, hayatta kaldık. Evlen benimle.’ Ağlamak istemiştım. Bağırarak. Vurmak ona! Ne evlenmesi? Şimdi mi? Bütün bunların ortasında mı? Şu kara isin, kara kara tuğlaların ortasında... Baksana bana, ne haldeyim! Önce kadın kıl beni: Çiçek al, kur yap, güzel sözler söyle. Öyle istiyorum ki bunu! Öyle bekliyorum ki!

---

*Alman parlamentosunun bulunduğu bina.

Az kalsın vuracaktım ona... Vurmak istemiştim... Tek yanağı savaşta yanmıştı, kıpkırmızıydı; nasıl baktıysam, anlamış içimden geçeni, o yanağından yaşlar süzölüyor. Taze yaranın üstünden... Kendim de inanamadım söylediğime: ‘Tamam,’ dedim, ‘evlenelim.’

“Kusura bakmayın... Yapamam...”

Anlamıştım onu fakat bu anlattığı da yazacağım kitabın bir sayfasını, yarım sayfacığını kaplamıştı işte.

Metinler, metinler. Her yerde metinler. Őehir dairelerinde ve köy damlarında, sokakta ve trende... Dinliyorum... Mütemediyen başka bir insana dönük büyük bir kulağa dönüşüyorum gitgide. Sesi “okuyorum”.

İnsan savaştan büyük...

Büyük olduğu sahneler akılda kalan. Savaşta insanı yönlendiren bir Şey var ki tarihten bile güçlü. Daha derinden kavramalı, yalnızca savaşın değil hayatın ve ölümün gerçeğini yazmalıyım. Dostoyevski’nin sorusunu sormalıyım: İnsan ne kadar insan ve o içteki insanı nasıl korumalı? Kötülüğün cazibesi su götürmez. İyilikten maharetli, çekici. Giderek savaşın sonsuz âleminin derinlerine gömölüyorum; diğer her Şey biraz donuklaştı, olduğundan da sıradan bir hal aldı. Muazzam ve vahşi dünya. Artık savaştan dönen insanın yalnızlığını anlıyorum. Başka gezegenden ya da öbür dünyadan dönmek gibi bir Şey bu. Başkalarında olmayan, ancak orada, ölümün yanı başında kazanılabilen bir bilgi var savaştan dönmüş kişide. Bir Şeyi kelimelere dökmeyi denediğinde felaket hissinde kapılıyor. Dilsizleşiyor. O anlatmak istiyor, başkaları anlamaya meyyal, fakat herkes âciz kalıyor.

Anlatıcılar hep dinleyiciden farklı bir âlemdeler. Görünmez bir dünya tarafından kuşatılmışlar. Konuşmaya en az üç kişi katılıyor: halihazırda anlatan kişi; anlatıcının o zamanki, olayların vuku bulduğu andaki hali; bir de ben. Amacım her şeyden önce o yılların gerçeğini ortaya çıkarmak. O günlerin. Duyguların hilesine aldanmadan... Herhalde karşımdaki insan, olayların hemen sonrasında konuşsak başka bir savaş anlatırdı. Onlarca yıl sonra elbet bir şeyler değişmiştir, artık tüm hayatını katar anılarına. Olduğu gibi kendini katar. Bu seneler içinde nasıl yaşadığını, ne okuduğunu, ne gördüğünü, kime rastladığını. Nihayet, mutlu olup olmadığını... Baş başa konuşuruz ya da yanımızda birileri olur. Ailesi mi? Dostları – nasıl insanlar? Cephe arkadaşları ayrı, diğerleri ayrıdır. Belgeler – canlı varlıklar: Bizimle birlikte değişir ve dalgalanır, içlerinden her zaman yeni bir şeyler çıkabilir. Yeni ve bize tam da şimdi, şu an gerekli bir şeyler. Aradığımız nedir peki? Yiğitlik ve kahramanlık değil, küçük ve insancıl, bize ilginç ve yakın gelen bir şey. Sözgelimi Antik Yunan'daki yaşama dair en çok neyi bilmek isterdim?.. Sparta'nın tarihine dair... İnsanların o zamanlar evlerinde nasıl ve ne konuştuklarını. Savaşa nasıl gittiklerini. Ayrılmadan evvelki son günlerinde, son gecelerinde sevdiklerine neler söylediklerini. Savaşçıları nasıl uğurladıklarını. Dönmelelerini nasıl beklediklerini... Kahramanları ve komutanları değil, sıradan delikanlıları...

Kimsenin fark etmediği şahidinin ve katılımcısının gözünden tarih. İlgi alanım işte bu – bunu edebiyata dönüştürmek istiyorum. Gelgelelim anlatıcılar yalnızca şahit değil, hatta tanıklık en sönük rolleri; hepsi de birer

aktör ve yaratıcı. Gerçekliğin dibine sokulmak, onunla burun buruna gelmek olanaksız. Gerçeklikle aramıza duygular giriyor. Yorumlarla karşı karşıya olduğumun da farkındayım, herkesin farklı bir yorumu var; onların nice-liği ve kesişmelerinden de dönem ve insanların imgesi doğuyor. Ama ben kitabım için “Kahramanları gerçek in-sanlarmış,” denip geçilsin istemem. “Tarih işte. Tarihten başka bir şey değil.”

Savaşı değil, savaştaki insanı yazıyorum ben. Savaşın tarihini değil, duyguların tarihini. Ruhun tarihçisiyim. Bir yandan, belirli bir zamanda yaşamış, belirli olaylara katılmış belirli bir insanı inceliyorum evet, ama diğer yandan ondaki ebedi insanı da görebilmeliyim. Ebediye-tin titreşimini. İnsanda her daim mevcut o şeyi.

Bana diyorlar ki: “Anı dediğin şey tarih desen değil, edebiyat desen değil. Safi hayat, pisletilmiş, sanatçının eliyle temizlenmemiş. Ham sözcük malzemesi – her de-likte fazlasıyla var ondan. Oraya buraya saçılmış tuğlalar. Tuğla mabet sayılmaz, değil mi?!” Oysa benim için du-rum farklı... Tam da orada, sıcak insan sesinde, geçmişin canlı yansımasında el değmemiş bir sevinç saklı, yaşamın onulmaz trajedisi aşikâr. Kaosu ve tutkusu... Biricikliği ve akıl sır ermezliği. Henüz hiçbir işlemde geçmemiş haliyle. Aslı.

Duygularımızdan mabetler inşa ediyorum... Arzula-rımızdan, hayal kırıklıklarımızdan. Yaşanmış ama elimiz-den kayıp gidebilecek şeylerden.

Yine bu konu üzerine birkaç söz... İlgimi çeken sa-dece etrafımızdaki değil, içimizdeki gerçeklik de. Olayın

kendisi değil, duygusu bana ilginç geliyor. Ruhu diyelim. Bana göre duygular gerçekliğin ta kendisi.

Ya tarih? Tarih sokakta. Kalabalığın arasında. Her birimizde tarihten bir parçacık bulunduğuna inanıyorum. Kiminde yarım sayfa, kiminde iki-üç. Zamanın kitabını birlikte yazıyoruz. Herkes kendi gerçeğine ses veriyor. Tonların kâbusu. İşte tüm bunları işitmek, bunların içinde erimek, bizzat bunlar olmak gerek. Sokağın ve edebiyatın sözlerini birleştirmek. Bir diğer zorluk da, geçmişten bugünün diliyle söz edişimizde gizli. O günlerin duygularını nasıl aktarsınlar?

Sabah sabah telefon çalıyor: “Sizinle tanışmıyoruz... Kırım’dan geldim, tren istasyonundan arıyorum. Uzak mısınız? Kendi savaşımı anlatmak isterim...”

Öyle mi?!

Biz de kızımınla parka gidecektik. Atlıklarınca binecektik. Altı yaşında bir insancığa neyle uğraştığımı nasıl anlatayım? Geçenlerde, “Savaş nedir?” diye sormuştu. Ne cevap vereyim... Onu bu dünyaya şefkatli bir yürekle yollamak istiyor, durup dururken çiçek koparmanın kötü bir şey olduğunu öğretiyorum. Uğurböceğini ezmek, kızıböceğinin kanadını koparmak olmaz, yazıktır, diyorum. Ya savaş nasıl açıklarsın çocuğa? Ölümü? “Neden öldürüyorlar?” sorusunu nasıl yanıtlarsın? Kendisi gibi küçükleri bile öldürdüklerini nasıl söylersin? Biz yetişkinler arasında bir ağızbirliği var sanki. Neden bahsettiğimiz farkındayız. Ya çocuklar? Savaştan sonra annemle babam bana bir şekilde açıklamıştı ama ben çocuğuma açıklayamam artık. Kelime bulamam. Savaş giderek daha az

hoşumuza gidiyor, giderek ona mazeret bulmakta zorlanıyoruz. Artık bizim için cinayetten ibaret o. Hiç değilse benim için durum böyle.

Öyle bir kitap yazsam ki savaştan herkesin midesi bulansa, düşüncesi bile iğrenç, çılgınca gelse. Generallerin bile midesi bulansa...

Arkadaşlık ettiğim erkekler (kız arkadaşlarımdan farklı olarak) bu “kadın” mantığına pek şaşıyor. Ve yine “erkekçe” bir argüman duyuyorum: “Sen savaşa katılmadın ki.” Oysa bu belki de iyidir: Nefret iptilasından bihaberim, gözlerim normal görüyor. Askerce değil, erkekçe değil.

Optikte “bağıntılı açıklık” diye bir kavram vardır – objektifin yakaladığı görüntüyü iyi kötü kaydetme kabiliyeti. İşte kadının savaşa dair hafızası; duyguların gerilimi, acısı bağlamında en derin “bağıntılı açıklığa” sahip. “Kadın” savaşının “erkek” savaşından daha korkunç olduğunu bile söyleyebilirim. Erkekler; tarihin, olayların ardına saklanıyor, savaş onları fikirlerin, çeşitli çıkarların faaliyeti ve çatışması olarak cezbediyor, kadınlarsa duyguların tesirinde. Dahası erkekleri çocukluktan itibaren bir gün ateş etmeleri gerekebileceği fikrine hazırlıyorlar. Kadınlara bu öğretilmiyor... Bu işi yapmaya niyetleri yok... Bu yüzden olup bitenleri başka bir şekilde anımsıyorlar. Erkeklerle kapalı olanı görebiliyorlar. Tekrara düşmek pahasına: Kadınların savaşının kokusu, rengi, gündelik ayrıntıları var: “Bize verdikleri sırt çantalarından kendimize etekler diktik”; “askerlik şubesinin bir kapısından elbiseyle girdim, diğerinden pantolon ve asker gömleğiyle çıktım, saç örgümü kestiler, kafamda bir perçem kaldı...”; “Almanlar köyü ateşe verip gitti... Bir geldik, ezilmiş sarı kumların

üzerinde bir çocuk ayakkabısı...” Beni defalarca uyardılar (özellikle erkek yazarlar): “Kadınlar sana bir sürü şey uydurur. Masal anlatırlar,” diye. Oysa ben böyle bir şeyin uydurulamayacağına kani oldum. Birinden kopya mı çekmişler? Anlattıkları ancak yaşamdan kopyalanabilir, böyle bir hayal gücü ancak yaşamın kendisinde bulunur.

Kadınlar neden söz ederlerse etsinler şu fikri akıllarından çıkarmıyorlar: Savaş öncelikle cinayet, sonra ağır bir iştir. Sonra da sıradan hayattır; şarkı söylenen, âşık olunan, saçların bigudilerle sarıldığı...

Merkezde hep ölmenin dayanılmazlığı ve hiç istenmediği fikri... Daha da dayanılmaz ve gönülsüz yapılsa öldürmek, çünkü kadın hayat verendir. Armağan eden. Onu uzun zaman içinde taşıyan, besleyip büyüten. Kadınlar için öldürmenin daha zor olduğunu anladım.

Erkekler... Kadınları kendi dünyalarına, alanlarına kabul etmekte gönülsüz davranıyorlar.

Minsk Traktör Fabrikası'nda, keskin nişancılık yapmış bir kadını arıyordum. Ünlü bir nişancıydı. Cephe gazetelerinde hakkında epeyce yazılıp çizilmişti. Moskova'daki kız arkadaşlarından aldığım ev numarası eski çıktı. Not ettiğim soyadı da kızlık soyadıymış meğer. Personel dairesinde çalıştığını bildiğim fabrikaya gittiğimde, oradaki erkeklerden (fabrika müdürü ve personel daire başkanı) şunu duydum: “Erkekler yetmiyor mu? Ne yapacaksınız bu kadın hikâyelerini? Kadınların fantezileri işte...” Erkekler, kadınların yanlış bir savaş anlatmasından korkuyordu.

Bir aileyle görüşmüştüm... Karıkoca savaşa katılmış-

lar. Cephede tanışıp evlenmişler: “Düğünümüzü siperde yaptık. Muharebeden önce. Beyaz elbisemi Alman paraşütünden ellerimle diktim.” Adam nişancı, kadın karısı irtibat eriydi. Adam karısını derhal mutfağa yolladı, “Hadi bir şeyler hazırla bize,” diyerek. Çay kaynamış, sandviçler hazırlanmıştı; fakat kadının oturmasıyla kocasının onu tekrar kaldırması bir oldu: “Çilek nerede? Yazlıktan getirdiğimiz tatlı nerede?” Israrlı ricalarım sonucunda, “Sana öğrettiğim gibi anlat, ağlamadan, öyle kadınısı ıvır zıvırlara girmeden: Güzel olmak istiyordum da, saçımı keserlerken ağladığımda...” diyerek isteksizce verdi adam karısına yerini. Kadın bana sonradan fısıltıyla itiraf etti: “Bütün gece beni ‘Büyük Anayurt Savaşı Tarihi’ kitabına çalıştırdı. Korktu benim adıma. Şimdi de yanlış bir şey hatırlarım diye endişeleniyor. Lüzumsuz bir şey hatırlarım diye.”

Böyle durumlara bir kere değil, birçok evde rastladım.

Evet, çok ağlıyor, bağılıyor, ben gittikten sonra kalp ilaçları alıyor, ambulans çağırıyorlar. Yine de “Gel,” diyorlar bana. “Muhakkak gel. O kadar uzun süre sustuk ki. Kırk yıl sustuk...”

Ağlama ve çılgının eğilip bükülemeyeceğini biliyorum çünkü öyle bir çaba gözyaşı ve çılgının önüne geçer. Hayatın yerini edebiyat alır. Malzeme budur, ısı bu. Isı devamlı azami seviyenin üstüne fırlar. İnsan en iyi savaşta, bir de belki aşta gösterir, belli eder kendini. En derinlerine, derisinin alt katmanlarına dek... Ölüm karşısında tüm fikirler solgunlaşır, kimsenin hazır olmadığı, akla hayale sığmaz ebediyet aralar kapılarını. Hâlâ tarihte yaşıyoruz, uzayda değil.